

הרי דשייך להתיר ביטול המצוה לגמרי, כל שצורתה אינה צורת עבריינות,⁶¹⁰ ומעתה אף אנו נמי ניקו ונימא הכי, בדשא"מ, דאין כאן צורת עבריינות בעובר בלא כוונה, ולחכי הותרה לגמרי.

קס"ז. אלא דערבך לערבה צריך, דאף זה הרי צ"ע, כיצד הותר לכתחילה לבטל המצוה מדאין בו צורת עבריינות, בין מחמת השמעות לדברי חכמים, ובין מחמת דא"מ, סו"ס נעקר האמורה בתורה, וצ"ע.

קסח. אבל ביאורם של דברים נתגלה במצוות, דהלא לא רק בעבירות, באה פלוגתא [זו, דר"ש ור"י] האם צריכות כוונה או לא, אלא אף במצוות, באה הפלוגתא הגדולה האם צ"כ, [ואף לאידך מ"ד דאצ"כ, הלא כ' בתוסי' בסוכה לט, א⁶¹¹ דאף איהו מודה דבע"כ לא נפיק, ומלשונם משמע כמו שכבר דייקו באתרוגים⁶¹² דאייז מדאז המעשה אינו נחשב למעשה מצוה, אלא דהלכתא בפ"ע היא, דא"י בע"כ].

וגם שם הרי צ"ת מנין צורך זה, והלא סו"ס תקע בשופר וקיים האמור בתורה, וכיצד העדר הכוונה, באיזו דרגה שלא תהא, מגרעת ממצותו.⁶¹³

קסט. ואמנם מתוך גנותו אתה בא לידי שבחו, כי כבר יסדו רבותינו, דכל האי דינא דאין אדם יוצא יד"ח במצוה בלא כוונה, אינה אמורה אלא לענין זה, אבל גוף המצוה נתקיימה אף בכה"ג, וכמש"כ בקוב"ע ל"ח, [והכי משמע בעירובין צה, ב, ⁶¹⁴ה"ח 3234567]

אמאי עליו להשמע לחכמים ולא לתורה, ישמע לתורה ולא לחיכם, וכן אמאי העשה דוחה ל"ת, ישמע לל"ת ולא להיפך.

אלא דאף אחר שעקרו, והחייב להשמע לדבריהם עולה על ההשמעות לד"ת, אכתי אמאי אינו נחשב למבטל העשה, ולמה לא יא' הכהן מביה"כ שלא לבטל העשה, ואשר בזה עוסק שם, ואהא קאמר, דאחרי שהדין להשמע לדבריהם ולא לד"ת, שוב אין כאן צורת ביטול עשה כלל, מדאינו ביטל אלא מחמת ההשמעות לד"ת.

⁶¹⁰ ולמעלה בס"י י הסקט דהוא גם היתרא דגדולה היתרא לשמה, ע"ש.

⁶¹¹ וכו' בלא"ז ח"ב הלכ' סוכה שיג, אכן בר"ן בסוכה שם פליג בשם הראב"ד, דאפי' עומד וטווח שאינו רוצה ללאת, יוצא.

⁶¹² ראה בחידושי ר' ראובן ועוד.

⁶¹³ וגם שם כבר בלא האומרים, [וראה בקוב"ש ב לג], דהכוונה נזכרת להגדיר המעשה, אולם ראה ברעק"א ע"ז כז, דלולא מיעוטא מילת עב"ס מועלת אע"פ דהוא לא התטון, מדאבי הבן מתטון, ומסתברא דאין כוונתו מועלת להגדיר מעשה העב"ס, [וראה הערה ⁶⁰²], אלא רק ללאת בה יד"ח, הרי דהכוונה ענין חלוני ונפרד מהמעשה.

וברמב"ן בחולין להב' כ' דהגזון האם טבילה צ"כ אינה שייכת למצוות צ"כ, מדאניה דבר שצוהה אלא הכשר בעלמא; ואי אמרת דאין כאן עסק לגוף המצוה אלא לתורת המעשה, הלא אף התם צענין כן, [ועכ"פ אין החלוקה בין מצוה להכשר, אלא בין מקום דבעינן מעשה למקום דלא צענינן], אבל להאמור דהגזון הוא ביציאה יד"ח, שפיר בלא דבריו, דהרי לזה כבר אין שום שייכות אלא לחובה, ולא להכשר.

דת"ק סבר לצאת (ופרש"י יד"ח) בעי כוונה, הרי דאין כאן עסק אלא בענין זה, ולא בגוף המצוה], עד אשר הוסיף⁶¹⁴ דאם יחזור ויעשה לא עבד מידי, שהרי כבר עשה; ובעיקר חידושו כבר קדמו המנ"ח כ"ה בסוכה ויצית הפסולין משום מהב"ע, דאע"פ דאין בידו קיום מצוה, אבל לא חשיב כאוכל מחוץ לסוכה, וכלבש ד' כנפות בלא ציצית.

ופלגינן זה הלא מורה בעליל, דשני ענינים הן במצוה, האחד, קיומה, והשני, היציאה יד"ח, ורק מה"ט שייך לחלק ביניהם, דבלא כוונה וכשהיא באה בעבירה, אע"ג דהענין השני אינו מתקיים, מאיזה טעם שלא יהיה⁶¹⁵, אכתי הראשון מתקיים.

וממילא מבואר היטב הרעותא בהעדר כוונה, ואע"פ דלא חסר מידי בגוף המצוה, וכמו שתמנהו (באות קסח), אפ"ה איכא רעותא ביציאה יד"ח, אשר הוא באמת ענין נוסף.⁶¹⁶

קע. וביאור כפלות זו, דחובת קיום התורה ומצוותיה אינה מסתיימת בדברים שנצטוונו בהן, נטילת לולב ושמיעת שופר, אלא נכלל בה להיות מקיימי גזירות המלך ית"ש,⁶¹⁷

⁶¹⁴ והוא כתב כן רק למ"ד מצוות אל"כ, ואילו במנח"ש א' כ"כ גם למ"ד ל"כ.

⁶¹⁵ מדברעותא הללו אינן פוגעות בגוף המצוה, אלא רק ביציאה יד"ח.

רעותא דהעדר כוונה, מדככה"ג שלא נתטון למצוה, לא חשיב שעשאה בתורת מצוה בה, וכעין דברי הקה"י בגיטין דביטול השליח בפניו ל"ח שליח, דעשית השליח שלא בתורת צו' למשלח אינה חשיבה כעשיה עבורו.

ורעותא דמהב"ע, כאשר כבר מפורש בלקח טוב כלל י"ב, דמהב"ע אינה עולה לרטון, ומה"ט רק היציאה יד"ח נשללה ממנו אבל לא גוף הקיום, והוא הוא לשון הידושלמי הגודע בפ"א בחלה דאין מצוה עבירה, מדעשיה שאותו מ'א' אומר לעשותה, לעולם לא תחשב להשמעות, אף לא בדבר המצוה שבה.

⁶¹⁶ לא באתו בפנים אלא להוכיח עיקר הענין, דקיום גוף המצוה, והיציאה יד"ח, תרי מילי נינהו, והוא אשר הוספנו דרעותא דהעדר כוונה ומהב"ע, אינה פוגעת אלא ביציאה יד"ח ולא בגוף המצוה.

אולם עדיין נשמעת טווחת הגרש"ש בש"ג פי"ט והגרש"ז בראש ספרו, דמאחר דסו"ס לא קיים חיובו ולא יא' יד"ח, אמאי לא חשיב כביטול העשה, דהרי התורה לא חסרה ליכא מחוץ לסוכה וללבוש בגד בלא צינור, אלא רק חייבתו לעשות כן, וכל שלא קיים חיובו ממילא ביטל אותו עשה, [ואכן כבר הביא שם דבבב"ל (ד' ס"ל דהלבש ד' כנפות בלא כוונה חשיב כמבטל עשה], ואכ"מ לענין זה.

⁶¹⁷ ויתכן מאד ומה"ט המקיים מצוה בשעה שפטור ממנו, לא יוצא בה יד"ח, וכנפסק בלא"ח תעה ה, [ואף דבשעה"ל שם כתב דדווקא בשוטה מדל"ה בכלל איש, אבל המקיים מצוה בשעה שעוסק במצוה אחרת יא' בה יד"ח, אבל מלבד שכלשון המחבר מצוהר שלא כדבריו, דפירש טעמא לפי שאותה אכילה היתה בשעה שהיה פטור מכל המצוות, גם הרבה הם החולקים עליו להדיא, ראה בטו"א בר"ה כח, דהר"ה קטן כיון שהיה פטור מן המצוה, וכ"כ הכס"מ בפ"ה מהלכות קרבן פסח ה"ז והסכים עמו הגר"ח שם ע"ש].

ואם ענין המצוות היה נגמר בתוכן האמור בה, אין לזה שום מובן, דמאי אכפ"ל בהעדר חיובו, סו"ס קיים זה הכתוב בזה, אבל

להחסיר קיום גוף המצוה, אבל יש בהם לגרע בהשמעות אליה, [מהטעמים האומרים בהערה ⁶¹⁵], והיינו דברי המניח והקוב"ע, דאף שמצד המצוה עצמה יש כאן לכל תוכן המצוה, אבל קיום החיוב הוא במה שיש כאן השמעות למצוה, וכל שצורת המצוה אינה כקיום ציווי, לא יצא בה ידי"ח ⁶²².

[ושו"ר כע"ז? בברכ"ש גיטין י, דחילק שם בין דין לשמה דהוא מפרטי המצוה, לדין כוונה במצוות דהוא דין חיצוני ממנה, ובפשטות כוונתו למש"נ כאן].

קעא. וה"נ ממש בעבירות, דהוא אשר מצאנו במג"א (מאות קסו) דביטול עשה מחמת השמעות לדבר חכמים ל"ח כביטול עשה, ויכול להשאר בביהכ"נ לכתחילה, מדבכה"ג אין בעבירות צורה של אי השמעות, דאדרבה עושה כן, בתורת השמעות לדבריהם.

וכל עוד סברנו דאין בביטול הדין אלא עשיה החפכית אליו, לא ידענו איזו סברא היא זו, אשר ביטול הבא מחמת השמעות לדבריהם לאו שמיה ביטול, וסו"ס ביטול הדין, אבל אחר שנתבאר, דהביטול אינו חל מעצם הפעולה ההפכית, אלא אך ורק במה שפעולה זו נעשית כנגד ובתורת פגיעה בדין ובחובת ההשמעות, שפיר יבואו דבריו, דבכה"ג שפעולתו באה מחמת ההשמעות לחכמים, אין כאן צורת פגיעה בדין. ⁶²³

⁶²² וחזר להיות כאינו מצוה ועושה, [ואע"פ שאינו מוכרח, וואכ"מ לפרשת אינו מצוה ועושה], אבל הכי מסתברא].

והתבונן בזה דהוא חידוש, דהמקיים מצוה בל"כ, מקיימו בדרגת אינו מצוה ועושה.

⁶²³ ואע"פ דכללי הטוהב בעצירה חלוקין לגמרי מכלליה שבמטרה, דהלל בעצירה נחלקו ר"ש ור"י, ואילו במטרה ר"ל ורבא, ואף לסוכרים דבעצירה צעין כוונה, הרי לא עלה ע"ד איש מעולם, דבעינן לכוונה מרידה, וסגי בכוונה לתוכן האסור, ואילו במטרה הרי אינו יוצא עד שיתכון לקיים הדין, [לא מיעביא לדעת האהבת חסד כג, דהכוונה היינו לשמה ועד אשר תהיה שם אמאי היתן נדקה ע"מ שיחיה בני חשיב כמטרה הרי אי"ז לשמה ולא האנח לו עד שפירשה שפשה גם לשם מטרה או שנתבקש שגור מטרה], אלא אף לממנעים בחומרא ⁶²⁴ ז, [וראה בלשון האחרא אר"ח כט יא], אכתי הרי צעין לעשות המעשה באשר זו האורה שמקיימים זה מצוה, ודומיא דכוונה הקיימת בכל אנסורו עכ"ס לע"ז או חלויה וזבין, אבל בפחות מזה לכונ"ע לאו שמה טוהב, דבעצירה א"כ כוונה אלא לאורו תוכן האסור, ווהלל כל שנתכון לתוכן האסור, חשיב כמתכון, אע"פ שלא נתכון לעבור איסורא, וכגון שנתכון לחרוש ללורך פקו"ג, ושגג בכך, פשיטא דלית ביה היתרא דא"מ, ואילו במטות הוא להיפך, דבעינן כוונה לקיום הדין, [באיזו דרגה שלא תהיה], ולא לתוכן של הקיום, וואדרבה כל שאינו מכוון לאכילת מצה, כבר בא לכלל מתעסק].

היינו מדלורת ההשמעות לציווי, ולורת הסתירה והפגיעה בציווי, הרי מילי נינאר, דההשמעות אינה מתקיימת עד שיעשה בתורת שכזה, [וכבר הדגמנו זאת, בהערה ⁶¹⁵, משליח המקיים ציווי הגשלת], ואילו הסתירה והפגיעה אינה נלרכת לעד כדי כך, וסגי במה שמטון לעשות אותו תוכן הגשלת ממנו, דכבר בא לכלל פגיעה, בעשותו היפך מחייבו.

[וכריתת הברית הראשונה לא היתה אלא באם שמע תשמעו בקולי ושמרתם בריתי, והיינו גוף השמיעה, ובה נתייבבו להיות שומעים בקולו, וכל מצוותיו לא באו אלא בתורת מהו אותו קול, שנתחייבו לשמוע בו ⁶¹⁸], וכעין שמצאנו בדינא דרבנן, דבל"ת נתחייבו בשמיעת קול חכמים, [ואע"פ דהמצוות דרבנן אינן עסוקות בשמיעת קולם, אלא בתוכן שציוו בו, אפי"ה] הדין המחייב בקיום מצוותיהם, להשמע לקולם ⁶²⁰.

ולחכי יתכן מצב שבו גוף המצוה התקיימה, אבל השמיעה לא נתקיימה, וכגון בשני הנך, העדר כוונה, ומהב"ע, אשר אין בהם

למתבאר דבעינן שיעשה הדבר בתורת קיום הציווי, שפיר באה רעוה ⁶¹⁹ ז, דבמקום שאינו מחוייב, ל"ה עושה בתורת מצוה.

⁶¹⁸ דבאשר עיקר החיוב אינו אלא ההשמעות בקולו, ולא נטילת לולב, בהכרח קיום החיוב כריך לכלול בתוכו אורה של השמעות, ונטילת לולב הגעדרת אורה זו, לא פוטרתו מעיקר חיובו.

ומה"ט כרוכ הפעמים לא יבואו קיום המטות או להיפך אלא בתורת שמיעה והעדרה, והיה אם שמע תשמעו, עקב תשמעו, ועוד ועוד, ואי"ז רק סימן לקיום המטות, אלא דהוא גופא קיומן, השמיעה בקולו.

⁶¹⁹ ואין הטוהב דכל המטות אינן אלא מטרה אחת כללית של שמיעה בקול ה', והתרי"ג אינו אלא פרטים באותה מטרה, שהרי אין ציווי שכל ענינו לשמוע בקול הציווי, אלא הציווי מתייחס לתוכן שנטוינו בו, אבל החיוב בשמירת הציווי הוא בתורת מה שזו השמיעה בקול המטרה, וכאמור בהערה ⁶¹⁸.

⁶²⁰ וואו שאמרו בברכות יט, ב כל מילי דרבנן אסמכיהו על לאו דל"ת ומשום כבודו שרו רבנן, ופרש"י דרבנן אהלוה ליקרייהו לעבור על דבריהם מדאיכא כבוד הבריות, הרי דכבודו דוחה לכבודם.

ואע"פ דפשיטא דאין מצוה ל"ת כיבוד חז"ל, וכמטות כיבוד אור"א, דהלל אנו מזכירים על הדלקת נר חנוכה ולא על ל"ת, [והבה"ג מנה מטרה זו בתרי"ג, ואף לר"מ שחלק עליו בראש מנין מטותיו, כבר השיג עליו הרמב"ן שם (בסוף שורש א) אמאי לא ימנאו, דאפי"ה כבוד הבריות דוחה לכבודם, מדנכלל בצורת קיום המטרה במה שיש בה השמעות לדבריהם, וממילא עד כמה שכבוד הבריות דוחה לכבודם, הדר דינא דליכא חיובא כלל, וה"ע במש"ג בפנים, מדכן הוא גם בד"ת, דאע"פ דעיקר המטרה לעשות התוכן האמור בה, אבל נכלל בה ההשמעות לקול המצוה והמחייב.

⁶²¹ ומאחר דענין המטרה אינו מסתיים בגוף הדין, אלא בהשמעות שבו, הרי שפיר יתכנו כללים נוספים במטרה, אשר אינם שייכים לגוף הדין.

וכגון ענינא דמטרה זו יותר מבשלוחו, אשר בעוד שבאשר המטות הדבר הרי פשוט, מדמעשה ע"י שליח לעולם אינו מגיע לדרגת מעשה בידיים, הרי בכבוד שבת ובקידושין הך טעמא לא שייכא, דאין שם עסק עם המעשה אלא רק עם התוצאה, ואכן נראה דכל הך מטרה זו יותר מבשלוחו לא נתחדש אלא בכה"ג, אשר הוא באמת מטעמא אחרני, וכמש"כ שם רש"י דכי עסיק גופו במצוה מקבל שכר טפי, ומעתה, אם לא היה במטות אלא קיום הדין, לא היה מקום לערחה זו, אבל באשר נכלל בהו אף ההשמעות, שפיר יש מקום להעדיף המקיים מתוך טרחה לבלעדי זה, ובמערכת זו באה עדיפות זו יותר מבשלוחו, וכמבואר ברש"י.

וכפח"נ הוא מה"ט, דסו"ס נתחלל הכתוב בתורה, אע"פ דאין בו פגיעה והעדר ציות כלל, ולהכי אע"פ דיש כאן מעשה עבירה גמור, מאחר דלא נתחייבנו בה אלא בתורת שמיעה בקול האזהרה, כל שעבירה בלא כוונה אינה צורת עבריינות, שוב אין בה פגיעה בגוף החובה להשמע בקול האזהרה, ונמצאת זו, עבירה שלא נתחייבנו בה.⁶²⁶

⁶²⁶ ת"ת 1234567

ולדברינו מבוחר היטב, דהל"ל היתרא דל"מ והיתרא דעושה לאורך מורה, בני חדל ביקחא ניהו, וכאשר למדנו במג"א דביטול עשה מחמת השמעות לדבריהם לאו שמה ביטול, ולהכי אף דל"מ כל א"מ אכתי לא חל לכלל זה, אצל כל שמתקדף לו הביטול מחמת המורה, דהא כבר הדיר דינא דמורה לר"ש, דאין כאן עבריינות כלל, וא"ש היטב האירוף שדיניהם.

⁶²⁵ וראה הערה 554.

⁶²⁶ ומה"ט לא ימלא היתרא דל"מ אלא בעבירות, [או לכה"פ פרשיות שתחילתן בעבירה, וכמש"נ בהערה 585].

ואף מש"כ בשטמ"ק בב"ק מד, דפלוגתא דר"ש ור"י בשור שנגח שלא בטוה דר"ש פוטר ור"י מחייב, תליא בפלוגתא דל"מ, הרי מישך שייכא לפרשה זו, דהל"ל כבר כתבנו בפנים (בסוף אות קע"א) דאף דין מיקון אינו עוסק בעלם ההפסד ממונ אלא רק בהפסד חל דהו תורת נזק, ואשר מה"ט המזיק בשוגג דקסבור שהא ש"ל לאו שמה מזיק, דאין צורת הגזק נעשה כפגיעה בבעלות הגזק, וכן מה"ט פטורא דל"מ קיים אף בפרשת גזילה וכמפורש בכל שעה, וממילא ה"נ ממש בנ"ד, דכשנגח שלא בטוה אין כאן צורת פגיעה, והו"ל כמזיק בנשות.

[ואי"ז רק דין במצוות ועבירות, אלא אף במשפטי הממונ, דהלא רק מה"ט פטר הרמב"ן בב"מ פב, ב[טבח שהזיק, והוסיף הקה"י בב"ק דהו"ה] יתומים שטבחו פרה ששברו שהיא שלהם, ואע"פ דאף אונס גמור חייב, הכא שאני דקסבור דידם הוא, והיינו מה"ט דאין לניזק זכות שממונו לא ישבר, אלא שלא ינזק, וכל עוד אין באותו שבירה אופי וצורה של פגיעה בממונו, לאו שמה נזק, ומאחר דלפי דינם סבורים שאינם עושים אלא בשלהם, אין כאן צורה של פגיעה בממונ השני, ובכה"ג לאו שמה נזק, ומה"ט אשכחנא היתרא דא"מ גם בפרשת גזילה (וכמפורש בפסחים כו, ב) ובפרשת נזיקין (וכמבואר בשטמ"ק שבהערה 626), מדכל תביעת הבעלים למניעת חסרונו, אינה עומדת אלא כנגד פגיעה בממונו ובעלותו, וזה כבר תלוי בצורת המעשה גזילה ונזק].

⁶²⁶ ת"ת 1234567

קעב. ומעתה דעת לנבון נקל דהוא גם היתרא דדשא"מ, ואשר תמהנו (באות קסה) דיש כאן מעשה עבירה גמור, וביטול לגמרי הכתוב בתורה.

⁶²⁶ ת"ת 1234567

לק"מ, מדתורת העבירה אינה מסתיימת במה שעשה ההיפך מהכתוב בה, אלא במה שעשה זו נעשית בצורת העדר ציות וביטול ההשמעות, ולהכי, אע"פ דיש בעשיתו ההיפך מהכתוב, הועילה העדר כוונתו להפקיעו מתורת אינו מציית, דהלא אין לו כל כוונה לעשות היפך ממחויבותו, ואין עשיה ללא כוונה נושאת בקרבה אופי וצורה של פגיעה בדין, ולהכי הותר מעשה זה לכתחילה,⁶²⁴ [אם כי הצנועין מפשילין במקל לאחוריהן],⁶²⁵

⁶²⁴ וראה בתוס' בכתובות ה, ב ובכורות כד, ב דכ"מ באיסור דרבנן לאורך מורה מורה ר"י, [ובקוב"ש שם ביאר, דמורה דוחה איסור מדבריהם, וזה ל"ת בסוגיא שם, ואכ"מ].

⁶²⁴ ת"ת 1234567

⁶²⁴ ת"ת 1234567

כל רבותינו העמידו קוטב הסוגיא והיתרא דא"מ סביב תורת המעשה, אם לייחסו לגברא, ואם ליתן בו שמו, [וכאשר הארכנו (בתחילת דברינו) בכללי המעשים שבתורה, ענינם וצורתם]

אבל זה נסתר מג' דוכתי דהא"מ מתיר אף בדליכא רעותא במעשה כלל, [אם בבהרת דמתכון למעשה, וכ"ש באיסורין שאין בהם מעשה כלל, וכבלשה"ר ולא תתורו, וכבביטול עשה], ואכן סוד ההיתר מצאנו ברבינו דוד ובר"ן, דאינו אלא מלתא דשוגג, עד שבכ"מ דליכא פטורא דשוגג, [אם באיסור חמור, ואם במעשה דפתיך ביה פשיעה], ליכא היתרא דא"מ, וכן מה"ט ס"ל לר"מ ולתוס' שאנץ דכל יסוד ההיתר אינו קיים אלא בספק אבל לא בוודאי, [ולהכי אף בפס"ר לשעבר שר"ן], וכן מה"ט באיסור קל, ובמקום מצוה, מודה ר"י, וכן אזלינן בתר כוונת המשלח; ואחר שסמכנו יתדותינו בעשרת הדינים הללו, ובפשטות הלשון המורה כדברינו, בטוחים אנו באלה, [וככל אשר הארכנו (בענף א) בכל זה]

וכמדומה וביאור הענין, דעבירות צריכות כוונה לר"ש, אינו אלא כמצוות צריכות כוונה לר"ל, אשר בשניהם איכא רעותא במה שעשיתו אינה נעשית ביחס להיותו מחוייב בדבר, הן עבריינותו אינה בתורת העדר ציות ופגיעה בדין, והן קיומו אינו בתורת השמעות לציווי ומילוי חובתו, [וכאשר נגענו (בענף ב) בפרשה זו]

וכשהצעתי דברים אלו קמיה דת"ח אחד, השבני דזה מכבר שמע מהגרבי"ד פוברסקי שליט"א משמיה דמרן הגרי"ז, דדינא דדשא"מ הוא הוא דינא דמצוות צ"כ; ואף שלא ידענו מה דעתו במצוות, וכ"ש לאיזה פרט השווה ביניהם, עדיין הלב מייחל שמא זכינו לעמוד בסוד כוונתו